

O‘ZBEK TILI O‘QITISHDA O‘QUVCHINING ONA TILIGA DOIR BILIM VA KO‘NIKMALARIGA TAYANISH

Tangatarova Sohibjamol Abdullayevna,
Farg‘ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: maqolada ta’lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarda davlat tili o‘qitish metodikasini takomillashtirish masalasi muhokama qilingan bo‘lib, unda asosan, mamlakatimiz va jahon olimlarining til o‘qitishga doir o‘ziga xos yondashuvlari muhokamaga tortilgan, munosabat bildirilgan. Shu bilan bir qatorda o‘zbek tilini davlat tili sifatida o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuvning afzalliklari ta’kidlab o‘tilgan, davlat tili ta’limida grammatizmdan chekinib, o‘quvchilarda nutqiy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish haqida xulosaviy fikr-mulohazalar o‘rtaga tashlangan.

Kalit so‘zlar: davlat tili, til o‘qitish, ikkinchi til ta’limi, grammatizm, nutqiy kompetensiya, nutqiy ko‘nikma va malakalar, qiyoslab o‘qitish metodi

ОПОРА НА ЗНАНИЯ И НАВЫКИ РОДНОГО ЯЗЫКА УЧАЩЕГОСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ УЗБЕКСКОМУ ЯЗЫКУ

Тангатарова Сахибжамол Абдуллаевна,
научный сотрудник Ферганского государственного университета

Аннотация: В статье обсуждался вопрос совершенствования методики обучения государственному языку в школах, где обучение ведется на других языках, в которой, в основном, обсуждались конкретные подходы ученых нашей страны и мира к обучению языку. Наряду с этим были подчеркнуты преимущества компетентностного подхода в обучении узбекскому языку как государственному, сделаны выводы о формировании у учащихся речевых навыков и умений, отказе от грамматики в обучении государственному языку.

Ключевые слова: государственный язык, языковое обучение, образование на втором языке, грамматика, речевая компетентность, речевые навыки и компетенции, сравнительный метод обучения

RELIANCE ON THE KNOWLEDGE AND SKILLS OF THE STUDENT’S NATIVE LANGUAGE WHEN TEACHING THE UZBEK LANGUAGE

Tangatarova Sahibzhamal Abdullayevna,
Researcher at Ferghana State University

Abstract: The article discussed the issue of improving the methodology of teaching the state language in schools where instruction is conducted in other languages, in which, mainly, specific approaches of scientists of our country and the world to language teaching were discussed. Along with this, the advantages of the competence approach in teaching Uzbek as the state language were emphasized, conclusions were drawn about the formation

of speech skills and abilities among students, the rejection of grammar in teaching the state language.

Keywords: state language, language training, second language education, grammar, speech competence, speech skills and competencies, comparative teaching method

Ma'lumki, har bir tilning davlat miqyosidagi maqomi uning mintaqadagi ijtimoiy-iqtisodiy o'rni, jug'rofiy-siyosiy holati kabi qator omillardan kelib chiqadi. Jumladan, O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim 7 tilda olib borilishi, bular orasida qozoq, qirg'iz, turkman, qoraqalpoq tillari bir oilaga mansub qardosh tillar ekanligi e'tiborga olinsa, ularga nisbatan o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'qitish atamasini qo'llash nojoizligi ko'rinadi.

Professor X.Muxitdinovanning ta'kidlashicha, ayni paytda, ta'lim rus tilida olib boriladigan sinflarda turli Millatlar vakillari, hatto o'zbeklar ham ta'lim olayotgani va, eng asosiysi, ushbu turli millat vakillarining O'zbekistonda tug'ilib, respublikamizda muqim yashayotganligi ham nazarda tutilsa, o'zbek tilini ikkinchi til yoki xorijiy til sifatida emas, aynan davlat tili sifatida o'qitish maqsadga muvofiqligi yaqqol ko'rinadi[3, 45].

Grammatik bilimlarni o'ziga xos izchillik bilan berib borilishi borasida A.Kitaygorodskayaning quyidagi fikrlariga qo'shilish mumkin: «Ayrim grammatik hodisalar darsdan darsga markazlashgan holda kengaytirib va tizimlashtirib berib borilishi kerak. Bu grammatik hodisalarning mohiyatidan kelib chiqadi. Masalan, fe'ning muayyan zamon shakli bir darsda berilsa, keyingi darsda ular umumlashtiriladi, undan keyin esa boshqa zamon shakllari bilan qiyoslab tushuntiriladi. Ayrim grammatik ma'lumotlarni esa, masalan, sifat va ravishlarning daraja ma'nolarini bir darsda bir yo'la tushuntirish mumkin, biroq ularning to'liq o'zlashtirilishi davomiylikni talab etadi. Grammatikaning bu tarzda taqsimlanishi o'quvchilarga ayrim til hodisalarini o'zaro osonlik bilan bog'lab borish va tilni butun bir tizim shaklida tushunish imkoniyatini beradi» [6, 10].

Ikkinchi tilni o'rgatishda grammatik ma'lumotlar o'zaro aloqadorligi saqlangan va til o'rganuvchilarning ona tilidagi bilimlariga tayangan holda tushuntirilsa hamda tarjima mashqlari bilan mustahkamlab borilsa, o'quvchining o'z xatosini tushunishi osonlashadi. Shu bois rusiyzabon o'quvchi-talabalarga o'zbek tilini o'qitishda grammatik shakllarni ularning ona tiliga qiyoslab o'rgatish, o'xshash va noo'xshash grammatik shakllarni ajratish, tafovutli hodisalarning mohiyat-mazmunini yaxshilab tushuntirib borish va ularni nutqda to'g'ri qo'llash malakalarini hosil qildirib borish o'ta muhim. J.Jalolovning ta'kidlashicha, grammatik malakalarni hosil qildirishga qaratilgan mashqlarni tuzishda reproduktiv ko'nikmalarni rivojlantirish va ona tilining salbiy ta'sirini bartaraf etish «ona tili tufayli sodir bo'ladigan

grammatik amallar va fikrlash operatsiyalarini almashtirish, o'zgartirish sistemalari va tanlash usullarini ishlatish orqali erishiladi»[2, 45]

Umumiy o'rta ta'lim bosqichining ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablari uchun o'zbek tili fanidan tuzilgan o'quv dasturlarida har bir mavzu bo'yicha o'quv materialining quyidagi tartibda berilishi qayd qilib o'tilgan:

- nutqiy mavzular;
- nutqiy qurilmalar yoki modellar;
- grammatik, fonetik, so'z yasash va imloviy vositalar;
- adabiy o'qish materiallari (quyi sinflarda muomala odobi) [8, 264].

R. Yo'ldoshev ta'kidlashicha, aksariyat rusiyzabon o'quvchilar O'zbekcha jumlar tuzish jarayonida nutq jarayonining boshidanoq so'zlarni sintagmalarga birlashtirmaydilar, balki dastlab har bir so'z shaklini alohida-alohida shakllantirib «gapira boshlaydilar». Keyinroq gap tuzish malakasining shakllanishiga qarab, ma'noli qismlarga amal qilib so'zlashga o'tib boriladi» [1, 46-47].

A.A.Reformatskiy qiyoslash metodining amaliy ahamiyati haqida yozar ekan, Chex tilshunosi Z.Oliveriusning quyidagi fikrlariga qo'shilishini bildirgan edi: «Xorijiy tilga o'rgatish hamisha ona tili bilan o'rganilayotgan til o'rtasidagi o'xshash, bir-biriga yaqin unsurlarni tushuntirishdan boshlanadi» (7, 40-52). Ularning ta'kidicha, qiyoslashdan asosiy maqsad ona tilining ijobiy ta'siridan foydalanish va uning salbiy ta'siri natijasida yuzaga keladigan interferentsiya miqdorini iloji boricha kamaytirish bo'lib, buni tillararo sistemaviy nomutanosibliklarni maqsadli ravishda o'rganish vositasidagina yo'qotish mumkin.

Shu o'rinda, G'. Hamroyevning ona tili mashg'ulotlarida qiyoslash metodining afzalliklari haqidagi mulohazalari ham e'tiborga loyiq. Unda olim ona tiliga xos unli tovushlarni rus va ingliz tili tovushlariga taqqoslab o'qitishni tavsiya qiladi. Shuningdek, tillararo urg'u masalasini ham qiyoslash usulida o'qitishni taklif qiladi[4, 103].

X.Muxitdinovanning ta'kidlashicha, rusiyzabon o'quvchilarning o'zbek tiliga xos hodisalarni o'z ona tillariga qiyoslab borishi tabiiy holat bo'lib, mazkur tillardagi o'xshash va noo'xshash hodisalarni aniqlash ularga o'zbek tili vositalarini nutqda to'g'ri va tushunib qo'llashga yordam beradi. Shu bois o'qituvchi dars jarayonida o'rni bilan o'zbek va rus tillarini qiyoslab borishi va har ikki tildagi mutanosib va nomutanosib til vositalarini imkon qadar kengroq tushuntirib borishi kerak bo'ladi. Biroq bunda imkon qadar rus tilida tushuntirishdan qochish kerak, chunki o'zbek tili darslarining rus tilida o'tilishi o'zbek tilini egallashga intilishni kamaytiradi[3, 102].

O'zbek tili darslarida milliy qadriyatlar o'rgatilishi, dialogik matnlarda imkon qadar o'zbekcha ismlardan foydalashish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shaxs nomlari masalasida ham o'ziga xos muammolar mavjud. O'zbek

ismlar lug'ati chop etilgan, elektron varianti ham, mobil ilova shakllari ham bor. Islomiy ismlar qo'yish yaxshi, biroq o'zbek tili qaerda ishlatiladi?! Ism tanlash ixtiyoriy ekanligi ma'lum, biroq O'zbekcha ismlar lug'atini ham yaratib, xalqqa etkazish vaqti kelgan. Har kun tilimizdan tushmaydigan, faol ishlatiladigan sevimli so'zlar

Shaxsga ism va nom so'zlari munosib ko'riladi. Uzoq qishloqlardagina kishilar bir-biridan «oting nima?» deb so'rashadi. Ayrim markazdan uzoq tuman, ovullarda odamlar aziz farzanlarini O'zbekcha so'zlar bilan ataydi: Tangriberdi, uyg'un, turg'un, Tilovberdi, go'zal, Barchinoy, Otabek, Oybek, Ulug'bek, temir, kumush, olmos, Oltin, Toshbek, To'rabek kabi. Ta'kidlash joizki, Abdulla Qodirning bosh qahramonlari bo'lgan Otabek va kumush sof O'zbekcha ismlardir. O'zbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirishda quyidagi matnlardan ham foydalanish mumkin:

“Davlat tilini takomillashtirishga doir barcha ishlarni muvofiqlashtiruvchi departamenti o'zbek tilida ish yuritilishini nazorat qilish tizimini yo'lga qo'yilganini ta'kidlash lozim. Har bir vazirlik, jamoat tashkilotlarida joriy etilgan o'rinbosar maqomida davlat tili to'g'risidagi qonun hujjatlariga amal qilinishini ta'minlash masalalari bo'yicha rahbar maslahatchilari avvalo, vazirlik, tashkilotlar tasarrufidagi ichki va tashqi hududlarda e'lon, peshtaxta, shior kabilarning davlat tili qoidalariga mosligini o'rganish bo'lsa, navbatdagi vazifalar hujjatlarning davlat tilida yuritilishini tartibga solish, shuningdek, xodimlarning davlat tilini bilish darajalarini aniqlash, sohaga doir atamalarning qo'llanilishini tartibga solish bilan shug'illanadi.

Dastlabki kuzatishlardan ma'lum bo'ldiki, ish yuritish, barcha soshalarda o'zbek tilining qo'llanilishi, shuningdek sanoat, moliya, harbiy, bank, bojxona va Adliya sohalarini davlat tili to'g'risidagi qonunga muvofiqlashtirish ayrim ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirishini ham davlat tiliga alohida e'tibor berishni talab qiladi. Masalan, xususiy firma va korxonalarining soni ko'pligini inobatga olsak, bu borada ham nomlash xizmatiga, tilshunos olimlarining yordamiga katta ehtiyoj seziladi.

Olim to'g'ri ta'kidlagan, chunki davlat tilini yoki ikkinchi tilni o'quvchi asosan, darsda mashg'ulot davomida o'rganadi. Asosiy talaffuz malakalarini o'qituvchidan o'zlashtiradi”.

Bugungi kunga qadar respublika miqyosida o'zbek tili davlat tili sifatida o'qitilib kelar ekan, sinfning aksariyat bitiruvchi o'quvchisi o'z fikrimi og'zaki va yozma bayon qilib bera olmaydi. Chunki o'quvchlar mashg'ulotlar davomida mashq qilmagan. “O'zbek tili” darsliklarida ham fonetik mashqlar yetarli emas.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan maktablarda davlat tili o'qitish metodikasini takomillashtirish masalasi dolzarb bo'lib, davlat tili ta'limini rivojlantirish uchun mamlakatimiz va jahon olimlarining til o'qitishga doir o'ziga xos yondashuvlarini muvofiqlashtirish

lozim. Shu bilan bir qatorda o'zbek tilini davlat tili sifatida o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvning afzalliklarini ko'rsatib, amaliyotda isbotlab berish zarur. Davlat tili ta'limida ham ona tili o'qitishda bo'lgani kabi grammatizmdan chekinib, o'quvchilarda nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish yo'lidan borish maqsadga muvofiq.

O'zga tilli sinflarda o'zbek tili o'qitishda matn ustida ishlash, o'zbek milliy qadriyatlar va urf-odatlar, madaniyati bilan yaqindan tanishtiruvchi maxsus matnlardan, o'lkashunoslik materiallaridan unumli foydalanish zarur. Albatta, mashg'ulotlarda milliy rasm, musiqa, adabiyotning eng sara namunalaridan foydalanib o'quvchilarni qiziqtirib qo'yish, dars samaradorligini oshiradi. Sayohat darslari, tabiat yoki tarixiy obidalar haqida, muzey va boshqa osori atiqalar haqidagi mazmunli matnlarni tanlash va o'quvchilarga taqdim etish, eshitganlari va ko'rganlari haqida qisqa jummalarda yozib berish, gapirib berish mashqlarini jamoaviy va yakka tartibda ishkil etish yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Йўлдошев Р. Гап тузиш жараён сифатида // Тил ва адабиёт таълимида янги педагогик технологиялар. II қисм. –Тошкент, 2006. –Б. 46–47.
2. Жалолов Ж. Лингводидактик адаптация хусусида // Замоновий тилшунослик ва хорижий тилларга ўргатиш методлари. – Самарқанд, 1999. –Б. 43-47.
3. Мухитдинова Х. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш Пед. фан. док. ... дис. –Тошкент, 2011. –347 б
4. Намроев Г'., Umumiy o'rta ta'lim tizimida fonetikaga doir o'quv materiallarining metodik ta'minotini takomillashtirish, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd) dissertatsiyasi avtoreferati, Samarqand–2019. –B. 11.
5. Намроев Г'. The role of the question in the Methodology of teaching the native language as an aducational task.T.: Edaucation and annovative reaserch 2020-y, NO-1. B. 1-4
6. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного краткосрочного обучения иностранным языкам. – Москва: Высшая школа, 1986. –С. 101.
7. Реформатский А. А. О сопоставительном методе. –Москва, 1987. – С. 40–52.
8. Усмонова М. Машқлар тўплами (ўқишлар рус тилида олиб бориладиган мактабларнинг 4–9-синфлари учун). – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. –80 б.